

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

К. І. Дячук

Херсонський державний університет, kozanostra7787@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент І.Р. Крупник

На сьогоднішній день у сучасному суспільстві відмічається підвищення рівня агресивності, насилля та нетерпимості, що становить актуальну тему вивчення та є пріоритетним завданням держави щодо профілактики зазначених явищ. Саме розвиток толерантності (стриманості, терпіння, самовладання) особистості в людських відносинах є одним із важливих шляхів розвитку суспільства, зокрема у зазначеному векторі (Н. О. Гусейнова) [1, с. 26].

Поняття толерантності не має однозначного визначення, що ще раз підкреслює актуальність обраної теми дослідження. Досить часто толерантність прирівнюють до терпимості особистості. Вважаємо, що сутність толерантності більш широка, а саме толерантність виявляється у здатності визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних (І. Р. Крупник) [4, с. 83].

Вивчення проблеми толерантності особистості представлено у працях сучасних дослідників: В. Бондар, Н. Губи, Ж. Гладких, М. Кандиби, І. Кривошапки, В. Логвінчук, О. Милославської, Н. Оконешникової, Г. Павленко, А. Сищик, А. Скок, К. Стойчевої, Ю. Тодорцевої, О. Чебикіної, К. Черкашиної, Б. Ясько та інших.

На думку О. Чебикіної, вивчення терміну «толерантність» в психології відбувається у двох напрямках його розуміння: як індивідуальної властивості – здатності до самозбереження, і як позначення здатності до неагресивної поведінки – готовності до взаємодії (О. А. Чебикіна) [7].

Толерантність тісно пов'язана з благополуччям особистості. Так, у дослідженні А. Павленко емпірично визначено, що стан психологічного благополуччя залежить від високого рівня толерантності до невизначеності:

«Особистість, якій притаманна висока виразність вказаного ресурсу (толерантність до невизначеності) здатна змінюватися, трансформуватися, задовольняти свої потреби у швидкоплинних умовах навколишнього світу. Така особистість є відкритою до нового досвіду, здатною швидко змінювати свої поведінкові установки. Кореляційний та регресійний аналіз показав відсутність впливу інтолерантності до невизначеності на рівень психологічного благополуччя, тому слід відзначити, що стан психологічного неблагополуччя не пов'язаний з інтолерантністю до невизначеності, але пов'язаний з міжособистісною інтолерантністю до невизначеності» (Г. В. Павленко) [5, с. 216].

Досить часто толерантність співвідноситься з поняттям терпимості. Та слід зазначити, що толерантність більш широке поняття. Так, А. Сищик зазначає: «толерантність – не пасивне, покірне терпіння, а активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості заради взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, заради позитивної взаємодії з людьми іншої культури, національного чи релігійного середовища. Найбільш точне визначення поняття толерантність дається у «Декларації принципів толерантності» генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року, де толерантність означає повагу, прийняття та вірне розуміння багатосторонньої духовності особистості: методологія, теорія і практика різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності; відкритість, спілкування та свободу думки, сумління та переконання; політичну та правову необхідність; чесноту, котра дає можливість досягнення миру та сприяє заміні культури війни культурою миру» (А. С. Сищик) [6, с. 170-171].

Дослідниця С. Ільїнська виокремлює цивілізаційний, етнічний, міжнародний, соціальний та індивідуальний рівні вияву толерантності: «під цивілізаційною толерантністю розуміється ненасильство в контактах різних культурних цивілізацій. Міжнародна толерантність виступає умовою співпраці і мирного співіснування держав незалежно від економічного розвитку та етнічної, релігійної приналежності їхнього населення. Етнічна толерантність –

це терпимість до чужого способу життя, чужих звичаїв, думок та ідей. Соціальна толерантність виражається у формі партнерської взаємодії між різними соціальними групами суспільства. Індивідуальна толерантність проявляється у повазі до іншої особистості, розумінні того, що існують погляди, відмінні від власних» (С. Ільїнська) [2, с. 182].

Дослідженням толерантності у плані виокремлення її основних видів займалися такі учені, як В. Лекторський, Н. Маркова та інші. Вони запропонували використовувати таку класифікацію толерантності:

- за проявом толерантності як суспільної свідомості. В. Лекторський виділяє такі види толерантності: толерантність як байдужість – байдужість до існування різних поглядів; неможливість взаєморозуміння – повага до іншого, якого я не можу розуміти; поблажливість до слабкості інших; розширення власного досвіду, критичний діалог – повага до чужої позиції в поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій (О. Чебикіна) [7];

- за предметом, на який спрямована дія толерантності. Згідно Н. Макарової, вона може бути цивілізаційною, міждержавною, етнічною, соціальною та індивідуальною. І. Крутова виділяє конфесійну, політичну, соціальну толерантність, толерантність до інших думок в сфері науки, толерантність, обумовлену культурної різницею людських спільнот, етнічну толерантність;

- за рівнем, на якому проявляється толерантність. Виділяються: індивідуальна, міжгрупова та міжособистісну толерантність (О. А. Чебикіна) [7].

О. Чебикіна визначає міжгрупову толерантність як таку, що: «проявляється і виникає в процесі сприйняття однієї групою іншої. Міжособистісна толерантність – відносини між окремими індивідами, прийняття, повага індивідуальності іншої особистості без втрати почуття збереження власного Я; готовність особистості до усвідомлених дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми. Міжетнічна толерантність – психологічна

готовність до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури; терпимість до інакомислячих» (О. А. Чебикіна) [7, с. 8].

Різні дослідники виокремлюють функції толерантності у залежності від обраного критерію дослідження. У психолого-педагогічних дослідженнях були виділені наступні функції толерантності: орієнтовна, регуляторна або адаптаційна; мирозабезпечуюча, культурозберігаюча, креативна; комунікативна; ціннісно-прогностична, гносеологічна та превентивна (С. Ільїнська, Є. Клепцова, А. Сищик) [2; 3; 6].

Дослідниця Є. Клепцова виокремлює наступні функції толерантності: «синдикативна – виявляється в об'єднанні груп; трансляційна – для виконання спільної діяльності, навчання, передачі знань; адаптивна – пристосування до несприятливих факторів середовища; активна – можливість зміни чужої думки, поведінки, іншої людини; конгруентно-емпатична, гедоністична» (Є. Ю. Клепцова) [3, с. 88].

Окрім функцій досліджуваного явища можна виокремити його основні компоненти: «так, Н. Бахарєва розглядає такі компоненти: когнітивний (уявлення суб'єкта про себе, своє місце в світі серед інших людей, розуміння суті явищ, фактів суб'єктивного буття, законів життя людей; креативність, відповідальність, зрілість, гнучкість мислення), емоційно-оцінний (проявляється у ставленні суб'єкта до себе, інших, групи, в якій він живе і працює; емоційна стійкість), поведінковий (конкретні вчинки, дипломатичність, альтруїзм)» (цит. за О. Чебикіна) [7, с. 10].

На думку Є. Клепцової, можна виділити ще й мотиваційно-ціннісний компонент: «(прийняття, розуміння філософсько-етичних цінностей, ненасильства; мотиви допомоги, співпраці, любові), когнітивний (розвиненість механізму прийняття); емоційно-вольової (терпіння, емпатія, любов, врівноваженість, емоційна стійкість, подолання дратівливості, самоконтроль, саморегуляція), конативний (поведінковий; асертивна поведінка – співпраця, способи спілкування, поступливість, способи переконання, роз'яснення, погодження)» [3, с. 45].

У дослідженнях О. Асмолова, Р. Валітова, В. Лекторської та О. Садохіна зазначається, що толерантність складається з взаємопов'язаних критеріїв – когнітивного, практично-дієвого та емоційного: когнітивний критерій – базові стереотипи, широка периферія; знання про феномен толерантності; здатність до рефлексії, внутрішнього діалогу, осмисленню життєвих цінностей; специфіка мови і мовлення; емоційний критерій – емоційна чуйність; дієво-практичний критерій – стиль взаємодії з людьми, здатність людини встановлювати позитивні стосунки, прагнення до спільної конструктивної діяльності (О. Чебикіна) [7].

Розглянуті визначення толерантності дозволяють зробити висновок про множинність існуючих підходів, які детерміновані багатоаспектністю самого явища.

Досить часто толерантність прирівнюють до терпимості особистості. Вважаємо, що сутність толерантності більш широка, а саме толерантність виявляється у здатності визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних.

Толерантність може бути описана у наступних компонентах: когнітивний (уявлення про свої місце серед інших людей), афективний (емоції та почуття по відношенню до інших людей); поведінковий (конкретні учинки по відношенню до інших людей); мотиваційно-ціннісний (цінність та мотивація взаємодії з іншими людьми). Усі компоненти знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Література:

1. Гусейнова, Н. О. Дослідження явища самоактуалізації у психологічному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки.* Херсон, 2014. Вип.1. Т. 1. С. 25-30.
2. Ильинская С. Толерантность как принцип политического действия: история, теория, практика. Москва, 2008. 288 с.
3. Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности : учеб. пособие для вузов. Москва : Академический Проект, 2004 . 175 с.

4. Крупник І. Р. Психолого-педагогічна програма «Співпраця»: досвід впровадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип.1. Том 2. С. 82-86.
5. Павленко Г. В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 47. 2019. С. 208-219.
6. Сищик А. С. Поняття «толерантність» в науковій літературі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2013. Вип. 5 (58). С. 165-173.
7. Чебыкина О. А. Системный анализ подходов к понятию «толерантность» *Психологическая наука и образование*. 2012. № 2. С. 1-15.